

v teh praksah videlo moralni problem, izrekalo je cerkvene sankcije (ekskomunikacija, izgon) in nalagalo javno pokoro.

Plod nekonvencionalnih partnerstev so bili tudi nezakonski otroci. Ker je okolje (bodočo) nezakonsko mater stigmatiziralo, niso bili neobičajni primeri splavov, detomorov ali zapuščanja otrok, glede na razmere pa je par otroka v nekaterih primerih zadržal. S poroko partnerjev so nezakonski otroci pridobili status zakonskih.

Zaključno, peto poglavje povzema bistvena spoznanja raziskave, sledita pa mu seznama virov in literature. Delo je opremljeno s številnimi tabelami in dvema zemljevidoma istrskih škofij in župnij poreške škofije. Monografija je zanimiva in berljiva ter vabi k raziskovanju podobnih tem.

Darja Mihelič

Pičanska biskupija i Pićanština. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa održanog 23. i 24. listopada 2008. godine (ur. Robert Matijašić, Elvis Orbanić). Državni arhiv u Pazinu, Posebna izdanja, Svezak 23. Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2012, 280 strani.

Zbornik prinaša večji del (23) prispevkov mednarodnega simpozija ob 50. obletnici ustanovitve Državnega arhiva v Pazinu in 220. obletnici ukinitve pičenske škofije (2008), nekaj tistih, ki so tematsko presegali problematiko prostora pičenske škofije, pa je izšlo v *Vjesniku istarskog arhiva*. Prispevki v zborniku so kronološko in vsebinsko pestri, saj obravnavajo arheološke, zgodovinske, etnografske, umetnostnozgodovinske, verske in cerkvene vsebine ter ljudsko izročilo.

Razprava Klare Buršić Matijašić slika zgodnjo zgodovino prostorja pičenske škofije. Najstarejše najdišče na območju Čepičkega polja izkazuje materialno kulturo mlajšega paleolitika. Na ožjem prostoru pičenske škofije pa so najstarejša naselja gradišča na vzpetinah, ki so se oblikovala v lokalna središča. Avtorica se posveča številnim naseljem in za naselja prikladnim terasam na vzpetinah. Lokacije ponazarjajo zemljevidi in fotografije.

Vladimir Sokol posega v zgodnji srednji vek in opisuje propad poznoantičnih naselbin in nekropol v Istri. Prodor Frankov je kontinuiteto njihovega življenja prekinil, kar skuša avtor dokazati z arheološkim najdiščem gradišča Monkodonja pri Rovinju, ki je bilo prizorišče smrti več deset ljudi, in z listino Rižanski placitum iz 804. Pri razlagi slednjega je sporno, da avtor – ki je arheolog in ne zgodovinar

– ne citira in ne uporabi nobene objave te listine in da v njej omenjene Slované preprosto »pohrvati«, na osnovi pol tisočletja kasnejšega dokumenta Istarski razvod pa stalno poudarja, da so Slovani na sodnem zboru v Rižanu govorili hrvaško. Polemizira z dosedanjimi spoznanji, pri čemer najnovejših izsledkov v zvezi z interpretacijami omenjene listine ne pozna. Arheološke najdbe ilustrira s tabelami.

Pičen v obdobju antike do zgodnjega srednjega veka s pravnega stališča ilustrira Ivan Miličević. Domneva, ki jo postavlja, je, da Pičen v antiki ni imel statusa municipija in da je potrebno osnovanje škofije umestiti (še) v obdobje Justinijanove osvojitve Istre do njegove smrti (539–565).

Posesne odnose v pičenski škofiji v novem veku na osnovi urbarjev v svoji razpravi predstavlja Alojz Štoković. Začetki urbarja Pazinske knežije segajo v konec 15. stoletja, izdelan je bil v sedemdesetih letih 16. stoletja, potrjen pa 1578. To je spodbudilo pičenski kapitelj, da je za zavarovanje lastne posesti dve leti kasneje dal izdelati svoj urbar, ki je ohranjen v prepisu iz 18. stoletja. Njegovo novo inačico so zastavili dve desetletji kasneje (1600), pisali pa so ga do srede 18. stoletja. Vključeval je več poglavij, ki so zadevali kapiteljsko posest. V skrbi zaradi krčenja posestnih pravic je proti koncu uskoške vojne in neposredno po njej (1617–1621) dala zapisati urbar svojih dohodkov in imetja tudi pičenska škofija. Prepis urbarja je iz časa uvajanja jožefinskih reform (1772).

Danijela Juričić Čargo na osnovi terezijanskega

katastra za Kranjsko predstavlja gospodarsko stanje na posestih pičenske škofije v 18. stoletju. Tam je bil uveljavljen fevdalni sistem. Katastrski podatki dajejo vpogled v kmetijsko proizvodnjo – poljedelstvo, živinorejo in obrt ter prebivalstvo. Podrobna raziskava kaže, da v raziskanjem okolju kljub terezijanskim reformam gospodarstvo še več stoletij ni opazneje napredovalo niti ni zaznati bistvenih sprememb v agrarnih razmerjih.

Prispevek Denisa Visintina se loteva vprašanja gospodarskega stanja in posesti istrskih bratovščin s poudarkom na upravljanju premoženja pičenskih bratovščin. Gre za skop oris spoznanj, ki so pridobljena iz arhivskih virov, ki jih hranijo arhivi v Pazinu, Trstu in Kopru.

Razprava o pičensko-puljskih migracijskih stičnih točkah v novem veku Slavena Bertoše v uvodnem delu oriše novoveško zgodovino Pična, v nadaljevanju pa v zanimivi podrobni raziskavi po puljskih matičnih knjigah rojenih, birmanih, poročenih in umrlih analizira doseljence iz Pična in njegove okolice v Pulj, kar pospremi s tabelaričnima prikazoma in seznamom evidentiranih doseljenecv.

Tudi prispevek Zorana Ladića in Gorana Budeča temelji na matičnih knjigah – tokrat na pičenskih knjigah krščenih. Prikazuje nekatere vidike demografske, družbene in družinske zgodovine Pična v 17. stoletju. S komentiranimi grafikoni ponazarja frekvenco rojstev, spol, status (zakonski/nezakonski) novorojencev, delež dvojčkov, imena staršev in otrok.

Posredno je demografija tudi predmet obravnave Rina Ciguija o koleri v Istri v 19. stoletju in o epidemiji v Pičnu leta 1855. Epidemije kolere v Istri v tridesetih letih 19. stoletja, ki jim zdravstvena oskrba ni bila kos, so z visoko stopnjo smrtnosti povzročile velike demografske spremembe. Izbruh bolezni leta 1855 je v Pičnu od 19. julija do 24. oktobra terjal 42 žrtev, ki jih avtor navaja v seznamu.

Poznavalka in preučevalka kranjskega polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja Maria Bidovec v svojem prispevku predstavlja in komentira odlomke o Istri in Istranih v delu Slava vojvodine Kranjske. Dotikajo se različnih vidikov: od zemljepisnega, prek prirodoslovnega in zgodovinskega, etnološkega, verskega, do cerkvene in naselbinske strukture.

Juraj Batelja je vzel pod drobnogled red puščavnikov sv. Avgušтина v Istri in pičenski škofiji. Navaja podatke o pičenskih škofih iz omenjenega reda ter o avguštinskih samostanih v Istri. Avguštinske bratovščine so v številnih sakralnih objektih v Istri častile Marijo, ki je tudi upodobljena na več freskah in reliefih. Sv. Avguštinu sta bili v Istri posvečeni dve cerkvi, v Istri in pičenski škofiji pa je ohranjenih več kipov in slik sv. Avgušтина in njegove matere; v Pulju se omenjata tudi oltarja dveh avguštinskih svetnikov v cerkvi milostne Marije.

Franjo Emanuel Hoško v svojem prispevku obravnava dejavnost frančiškana Pavla Budimirja. Bil

je provincial bosansko-hrvaške province, od 1667 do 1670 pa pičenski škof.

Stipan Trogrlič v svojem članku posega v leta po drugi svetovni vojni, osvetljuje pa pritiske jugoslovanskega komunističnega režima na katoliško Cerkev na ozemlju pičenskega dekanata v obliki groženj, odvzemov posesti, oviranja procesij in opravljanja verouka.

Prispevek Elvise Orbanicia prinaša prepis in pojasnilo k inventarju premičnin in nepremičnin pičenskega škofa Antona Zare (1574–1621), ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani. Seznam odpira možnost nadaljnje razčlenitve glede bivanjske kulture.

Tudi Jakov Jelinčić se je osredotočil na pomemben arhivski vir – na knjigo posvetitev duhovnikov iz poldruega stoletja (1632–1783), ki jo hrani pičenski župnijski arhiv. Predstavlja jo z več seznamami, med katerimi je tudi imenik krajev porekla novih duhovnikov.

Petar Strčić v kratkem orisu prikazuje zgodovino arhivov in arhivske službe v Istri od srednjega veka do razpada druge Jugoslavije ter njihovo prisotnost v objavah in javnih predstavitev.

Marijan Bradanović v bogato ilustriranem prispevku na osnovi pisnih in terenskih virov predstavlja arhitekturo in dekorativno kiparstvo pavlinskega samostana blažene device Marije na nekdanjem Čepiškem jezeru.

Razprava Marije Mirković je sintetičen pregled (in prikaz v obliki ilustracij) ohranjenega likovnega blaga v sakralnih objektih škofije Pičen, ki jih je mogoče tudi tipološko razvrstiti in iskati njihovo ciljno sporočilo vernikom ter razlike v različnih okoljih.

Slikar Antonio Moreschi, ki je živel v zadnjih desetletjih 16. in prvih 17. stoletja, se je iz Benetk, kjer se ob slavnejših vrstnikih ni uspel uveljaviti, priselil v Labin. Nina Kudiš razkriva podatke o življenju in delu tega slikarja, ki je bil do devetdesetih let prejšnjega stoletja skoraj neznan. Članek je pospremila s številnimi ilustracijami.

Damir Tulić se je lotil obravnave nekdanje pičenske katedrale, ki je dokončno obliko dobila v 18. stoletju. Osredotočil se je na kiparja Antonija Michelazzija z Reke in na marmorne oltarje, ki jih je izdelal Gaspar Albertini iz Pirana. Ohranjenih je tudi nekaj liturgičnih srebrnih izdelkov iz časa obstoja škofije. Obravnavani predmeti so ponazorjeni s slikami.

Brigita Mader na osnovi še neobjavljenega arhivskega gradiva prikazuje restavratorske posege cesarsko-kraljevske centralne komisije za zaščito spomenikov v Gračišču iz drugega desetletja 20. stoletja, ki jih je vodil konservator Anton Gnirs. Gre za tri cerkve, mestna vrata in leseno razpelo iz 13. stoletja. Fotografije k besedilu so Gnirsove.

Odkritje načina poganskega posvečevanja v osrednji Istri na prostoru vzhodno od Pazina, ki naj bi sodil v sestav svetih trikotnikov Reškega zaliva, naj

bi po mnenju avtorja prispevka Vitomirja Belaja dokazovalo, da je v času, ko so bili istrski Slovani še pogani, osrednja Istra pripadala še neznani slovanski župi onstran Učke ob Kvarnerskem zalivu. Trikotniki so ponazorjeni tudi na zemljevidih.

Davor Šišović je za zbornik prispeval objavo treh ljudskih izročil iz Krbun. Prvo zadeva opis praznovanja praznika Janeza Krstnika ob kurjenju kresov, sejmu in licitaciji cerkvenih senožeti, drugo kuhanje oglja za potrebe mestne kovačije, tretje pa kamniti križ nad Krbunami, ki naj bi ga leta 1881 izklesal Jure Fonović, imenovani Vuk.

Skratka: zbornik prinaša pestre vsebine, številne so vredne branja, bati pa se je, da bo ostal premalo opažen.

Darja Mihelič

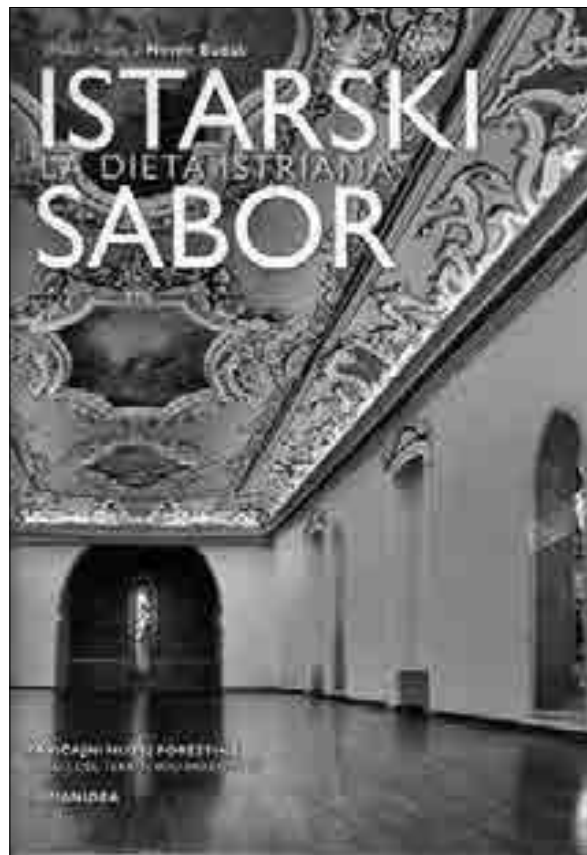

Istarski sabor. La Dieta istriana (ur. Neven Budak). Poreč = Parenzo: Zavičajni muzej Poreštine = Museo del territorio parentino, Humaniora d. o. o., 2011, 252 strani.

Avtor zamisli za dvojezično hrvaško-italijansko strokovno knjigo, ki je izšla ob 150-letnici Istrskega deželnega zbora, je njen urednik, zagrebški profesor zgodovine Neven Budak. Pisanje poglavij je zaupal trem študentom univerz v Pulju in Zagrebu in dvema sodelavkama poreškega muzeja.

Čeprav delo ni strogo znanstveno in je v citiranju referenčne literature občasno preskopo, pa je vredno pozornosti, ker njegovi poudarki niso splošno znani in običajni, ampak prinašajo nekatere druge poglede. Vabljava je tudi njegova oprema s številnimi fotografijami.

Prvega od petih prispevkov – če ne štejemo kratkega urednikovega predgovora – je pripravil Ivan Hrastovčak, govori pa o zborih v Istri v srednjem veku. Opisuje politično, upravno in vojaško strukturo Istre. Posebno pozornost posveča zapisu o sodnem zboru (804) v Rižanu na Koprskem, ki so ga na zahtevo istrskih mest in utrjenih krajev sklicali poslanci Karla Velikega. Zapis je imeniten dokument o starih bizantinskih običajih, pravicah in dajatvah in o novostih, ki jih je v drugi polovici 8. stoletja uveljavljala frankovska oblast in ki so jim istrski predstavniki ugovarjali. Gradeškega patriarha pritožbe niso zadevale, usmerjene so bile proti ravnanju škofov in frankovskega vojvode Janeza. Ta je v Istri vpeljeval frankovski sistem zemljiških gospodstev, v zaledje istrskih mest in na cerkvena tla pa je naseljeval Slovane. Vojvoda se je bil primoran svojemu ravnanju odreči, razlog pa naj bi bil tudi v dejstvu, da si Karel Veliki ob nasprotnikih Bizancu in Benetkah ni želel dodat-

nih konfliktov v Istri, ki je bila v tem času relativno samostojna. Drug dokument, ki ga izpostavlja pisec, pa je listina o deželnem miru, verjetno iz drugega desetletja 13. stoletja, katere cilj je bil preprečitev krvnega sovraštva. V prostoru Svetega rimskega cesarstva so s takimi odloki skušali zaježiti številne fajde, v Istri pa se je tovrstna praksa pod vplivom beneškega prava zabisala. V drugem desetletju 15. stoletja je prišlo do razmejitve beneške Istre na zahodu in jugu polotoka in Pazinske knežije (grofije) v vzhodni in osrednji Istri. Pazinska knežija je uživala samostojno upravo in sodstvo, čeprav je bila vključena v kranjski deželni zbor.

Elena Poropat je opisala zgodovino istrskega deželnega zbora kot političnega organa. Posegla je v obdobje od propada Serenissime in orisala politične spremembe in reorganizacije uprave in sodstva v Istri od avstrijske uprave, prek Napoleonove Kraljevine Italije, Ilirskih provinc do Avstrijskega cesarstva, znotraj tega v Istri kot delu Ilirskega kraljestva in nato Avstrijsko-ilirskega primorja. Po ukinitvi Bachovega absolutizma in oktobrski diplomi (1860) je bil s februarjskim patentom 1861 v habsburški monarhiji uveljavljen dvodomni parlamentarni sistem. V poslansko zbornico so deželni zbori izbirali svoje predstavnike. Avstrijsko primorje se je razdelilo na mejno grofijo Istro, pokneženi grofiji Goriško in Gradiško in na mesto Trst. Istra in Gorica sta dobili samostojnost in lastna deželna zbora, Trst z okoli-